

Н.М. Корчак, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри господарського права і процесу Юридичного інституту «Інститут повітряного і космічного права» Національного авіаційного університету

ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Юридичний інститут «Інститут повітряного і космічного права» НАУ

У статті досліджуються питання форм реалізації захисту прав суб'єктів господарювання в контексті реалізації окремих норм конкурентного законодавства України та аналізується правова природа окремих актів органів Антимонопольного комітету України

Для створення механізму реалізації свободи підприємницької діяльності держава бере на себе функцію по гарантуванню та захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Безпосередньо шляхи (способи) захисту прав суб'єктів господарювання вказані у ст.20 Господарського кодексу України, ст. 16 Цивільного кодексу України. Як справедливо зазначив О.П. Загнітко, форми захисту можна розподілити на три види: 1) досудова, 2) позасудова, 3) судова. За влучним виразом автора судова форма захисту може виступати і як самостійна форма захисту прав, і як гарантія законності винесення рішення іншими органами [3].

Підстави та порядок використання кожної із зазначених форм захисту встановлюється законодавством чи угодою сторін. Однак функція захисту економічних прав, наголошує Д.М. Притика, здійснюється у передбаченій законом процесуальній формі: [5].

Н. Саніахметова цілком обґрунтовано вказала на те, що проблема забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності сьогодні здобула особливу значущість у зв'язку з тим, що в ст.42 Конституції України вперше закріплено право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом [6]. Суб'єкти господарювання, які в процесі змагання з метою здобуття завдяки власним досягненням намагаються досягти переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку, реалізують своє право на участь у добросовісній конкуренції. Під час такої діяльності вони стають учасниками горизонтальних та вертикальних відносин [7].

Для кращого розуміння можливості застосування різних форм захисту прав суб'єктів господарювання в умовах здійснення економі-

чного змагання, розглянемо підстави, за наявності яких органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справи. Відповідно до ст. 36 Закону України «Про захист економічної конкуренції» ними є: 1) заяви суб'єктів господарювання, громадян, об'єднань, установ, організацій про порушення їх прав внаслідок дій чи бездіяльності, визначених Законом як порушення законодавства про захист економічної конкуренції; 2) подання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю про порушення законодавства про захист економічної конкуренції. А відповідно до ст.28 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» такою підставою є заяви осіб, права яких порушені діями, які визначені Законом як недобросовісна конкуренція.

В силу публічно-правового порядку регулювання відносин в процесі здійснення економічної конкуренції антимонопольні органи у своїх діях не пов'язані із заявами суб'єктів господарювання чи органів державної влади, органів місцевого самоврядування та органів адміністративно-господарського управління та контролю. Справа про порушення законодавства про захист економічної конкуренції може бути порушена за власною ініціативою антимонопольних органів. У разі надходження від заявника клопотання про можливість настання негативних наслідків, пов'язаних із поданням заяви, та з метою захисту його інтересів, відповідно до ст. ч.1 ст.36 Закону України «Про захист економічної конкуренції» розгляд справи розпочинається за власною ініціативою органів Антимонопольного комітету України. Останнє характеризує вертикальний тип відносин, в основі яких лежить обов'язок держави гарантувати захист добросовісної конкуренції відповідно до ст. 42 Конституції України.

Отже, в процесі захисту економічної кон-

курентції реалізуються не тільки функції держави, але й функціонує механізм позасудової форми захисту прав та охоронювальних законом інтересів учасників ринкового змагання.

Як зазначалося вище, суб'єкти господарювання мають право звернутися із заявою про порушення їх прав внаслідок дій чи без діяльності, до антимонопольних органів. Відповідно до ст. 35 Закону України «Про захист економічної конкуренції» розгляд справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції починається з прийняття розпорядження про початок розгляду справи та закінчується прийняттям рішення у справі. Перелік таких рішень дається у ст.48 вказаного Закону та в ст.30 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Це-по-перше.

По-друге, відповідно до ст.46 Закону України «Про захист економічної конкуренції» антимонопольні органи можуть надавати рекомендації, зокрема суб'єктам господарювання про усунення причин виникнення порушень законодавства про захист економічної конкуренції і умов, що їм сприяють, які є обов'язковими для виконання. По-третє, за заявою про вжиття заходів для відвернення негативних та непоправних наслідків для суб'єктів господарювання внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції, антимонопольні органи відповідно до ст. 47 Закону України «Про захист економічної конкуренції» можуть прийняти попереднє рішення у справі. А відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» можуть прийматися розпорядження, в яких містяться заходи, які забезпечують виконання рішень органів Антимонопольного комітету України.

Проаналізуємо правову природу зазначених вище документів з точки зору можливості захисту прав суб'єктів господарювання у вертикальних відносинах в процесі реалізації норм законодавства про захист економічної конкуренції.

Приймаючи попереднє рішення у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції чи розпорядження про вжиття заходів щодо забезпечення виконання рішень у справах про захист від недобросовісної конкуренції (до завершення розгляду справи по суті), законодавець надав право суб'єкту господарювання його оскаржити у п'ятнадцятиденний строк з дня його одержання до суду. За правовою природою, таке рішення чи розпорядження є формою вираження юридичних фактів, що можуть спричиняти настання таких юридично значимих наслідків, як: 1) встановлення забо-

рони особі (відповідачу), в діях якої вбачаються ознаки порушення, вчиняти певні дії, в тому числі про блокування цінних паперів; 2) покладання обов'язку вчинення певних дій, якщо невідкладне вчинення цих дій є необхідним виходячи із законних прав та інтересів інших осіб; 3) накладення арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачу. Це з одного боку. З іншого – прийняття попереднього рішення чи розпорядження у справі може стати передумовою для виникнення та реалізації відносин щодо відшкодування збитків на основі судового рішення. Так, у разі закриття розгляду справи у зв'язку з не доведенням вчинення порушення відповідач може звернутися до господарського суду про відшкодування йому суб'єктом господарювання, який подав заяву відповідно до ч.1 ст. 47 Закону України «Про захист економічної конкуренції», збитків, завданих у зв'язку з прийняттям попереднього рішення.

Досліджуючи правову природу рекомендацій органів Антимонопольного комітету України слід звернути увагу на наступні обставини: 1) вони надаються у формі листа; 2) вони підлягають обов'язковому розгляду органами чи особами, яким адресовані; 3) з дня їх отримання про результати розгляду у десятиденний строк до органів Антимонопольного комітету України робиться повідомлення, якщо останніми не продовжено цей строк; 4) за умови виконання положень рекомендацій у разі, якщо порушення не призвело до суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції, не завдало значних збитків окремим особам чи суспільству та вжито відповідно заходів для усунення наслідків порушення, провадження у справі про порушення законодавства про захист економічної конкуренції не розпочинається, а розпочате провадження закривається.

Аналізуючи ст.50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» можна дійти висновку, що невиконання положень таких рекомендацій не є порушенням законодавства про захист економічної конкуренції. І хоча рекомендації можуть прийматися в межах компетенції органів Антимонопольного комітету України в результаті одностороннього владного волевиявлення, за правовою природою вони є розпорядчо-рекомендаційними актами, в яких міститься інформація про порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Тому, рекомендації органів Антимонопольного комітету України лише відображають певні факти, що не тягне за собою настання правових наслідків і не свідчить про безпосереднє порушення прав і

законних інтересів тих органів чи осіб, яким вони надані.

У разі виявлення ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції, в тому числі наслідків такого порушення, органи Антимонопольного комітету України відповідно до ст.37 Закону України «Про захист економічної конкуренції» приймають розпорядження про початок розгляду справи. Досліджуючи правову природу розпоряджень про початок розгляду справи, які приймаються у разі виявлення ознак порушень законодавства про захист економічної конкуренції, у тому числі наслідків такого порушення відповідно до ст.37 Закону України «Про захист економічної конкуренції», маємо можливість прослідкувати неоднозначний підхід судових органів в цьому питанні при вирішенні конкретних справ.

Так, постановою Вищого арбітражного суду України від 07.09.2000 у справі № 7/64 було визнане недійсним розпорядження державного уповноваженого Комітету «Про початок розгляду справи» стосовно ТОВ ЗТФ «М...». Відмовляючи в задоволенні позову, суд виходив з того, що: 1) арбітражний суд розглядає справи про визнання актів недійсними, якщо акт породжує певні правові наслідки. Обов'язковою умовою визнання такого акта недійсним є порушення, у зв'язку з його прийняттям, прав та охоронюваних законом інтересів позивача; 2) розпорядження про початок розгляду справи, щодо прийняття якого державний уповноважений наділений відповідним правом, безпосередньо не порушило прав та охоронюваних законом інтересів позивача [2]. За матеріалами розгляду іншої справи в п.2 оглядового листа Вищого господарського суду України «Про деякі питання вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції» від 11.07.2005р №01-8/1222 зазначено наступне: розпорядження органу Антимонопольного комітету України про початок розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції є актом державного органу у розумінні статті 12 Господарського процесуального кодексу України, а тому господарському суду підвідомчі справи зі спорів про визнання таких розпоряджень недійсними.

Можна погоджуватися чи не погоджуватися із вказаними вище рішенням. Однак з точки зору формального підходу щодо розуміння акту державного чи іншого органу як юридичної форми рішення цих органів, тобто офіційного документа, який породжує певні правові наслідки,

спрямований на регулювання тих чи інших суспільних відносин і має обов'язковий характер для суб'єкта цих відносин, який сформульований в п.1 роз'ясненні президії Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнання недійсними актів державних чи інших органів» від 26.01.2000р №02-5/35, остання позиція Вищого господарського суду є досить аргументованою.

Враховуючи той факт, що відповідно до п.3 ст.111-15 Господарського процесуального кодексу України підставою для оскарження до Верховного Суду України постанови Вищого господарського суду України є виявлення різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення закону чи іншого нормативно-правового акта у аналогічних справах, у правозастосовній діяльності досить корисним є володіння інформацією про наявні судові рішення. Саме з цією метою і був прийнятий Закон України «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005р [1].

Отже і рішення у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, і попередні рішення (розпорядження) містять приписи, які породжують певні правовідносини і які мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Причому ці приписи мають місце в офіційному письмовому документі, що приймається в межах компетенції відповідного органу Антимонопольного комітету України. Наприклад, через форму рішення у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції можуть бути реалізовані такі охоронні правові засоби, як міри захисту (наприклад, усунення наслідків порушень законодавства), так і санкції (наприклад, накладення штрафу, примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку). А через форму попереднього рішення (розпорядження) стосовно суб'єктів господарювання можуть вживатися необхідні додаткові заходи до прийняття остаточного рішення з метою відвернення негативних та непоправних наслідків внаслідок порушення законодавства про захист економічної конкуренції.

А це означає, що попередні рішення (розпорядження) і рішення у справі за сукупністю юридичних властивостей підпадають під ознаки індивідуального акту ненормативного характеру, які можуть порушувати права та охоронювальні законом інтереси суб'єктів господарювання і які можуть оспоруватися в господарському суді в межах підвідомчості,

окресленої в ст.12 Господарського процесуального кодексу України.

Стосовно здійснення правової оцінки розпорядження про початок розгляду справи як акта, котрий можна оскаржити до господарського суду на підставі ст.12 Господарського кодексу України, хотілося б звернути увагу на те, що на стадії його прийняття права суб'єкта господарювання не порушуються. Доцільно, на нашу думку, вести мову про можливість порушення охоронювальних інтересів цих суб'єктів, так як ще відсутні підстави застосування до них заходів відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Однак прийняття такого розпорядження може призвести до застосування небажаних для суб'єкта господарювання передбачених у конкурентному законодавстві заходів впливу (наприклад, до моменту винесення рішення у справі може бути прийняте додаткове рішення або надіслані органом Антимонопольного комітету України обов'язкові для виконання рекомендації).

Вірна юридична кваліфікація акту як такого, що порушує права та охоронювальні законом інтереси, обумовлює можливість звернення до господарського суду, з урахуванням вимог ст.1 Господарського кодексу України, в межах підвідомчості справ господарському суду з позовом про визнання його недійсним. Реалізація права суб'єктів господарювання на захист своїх прав та законних інтересів у суді від неправомірних дій органів державної влади у вертикальних відносинах забезпечується ст. 60 Закону України «Про захист економічної конкуренції», ст. 32 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» та ст.ст.20, 40, 249 Господарського кодексу України. Водночас не слід забувати, що відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції» особи, які брали участь у справі, окрім права оскаржити рішення антимонопольних органів до суду мають право подати до адміністративної колегії Антимонопольного комітету України заяву про перегляд прийнятого анти монопольними органами рішення у двомісячний строк з дня одержання рішення (ст.58).

При дослідженні питань захисту прав суб'єктів господарювання в сфері здійснення економічної конкуренції закономірно може постати питання про можливість безпосереднього звернення цих суб'єктів до господарського суду з питань відповідного захисту. Згідно із п.2.8 роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» від 08.02.1996 р. за

№02-5/62 спори, пов'язані з застосуванням чи порушенням законодавства про захист економічної конкуренції, підвідомчі господарським судам на загальних підставах, якщо інше не встановлено чинним законодавством, міжнародними договорами або угодами.

При вирішенні поставленого питання слід враховувати положення Закону України «Про Антимонопольний комітет України» в частині повноважень органів Антимонопольного комітету України та відповідно застереження про те, що здійснення іншими органами державної влади повноважень Антимонопольного комітету України, передбачених пунктами 1-4 і 11 частини першої, пунктами 1, 2 і 4 частини другої, пунктами 11-13, 15 і 16 частини третьої статті 7 вказаного Закону, не допускається. Зокрема, тільки Антимонопольний комітет України має право проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також становище, в тому числі монопольне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення, визначати наявність або відсутність контролю між суб'єктами господарювання або їх частинами та склад групи суб'єктів господарювання, що є єдиним суб'єктом господарювання. Так, за результатами розгляду апеляційної скарги ТОВ «Є» на рішення господарського суду м. Києва від 4.06.2003р. у справі №12/257 за позовом ТОВ «С» до ТОВ «Є» про зобов'язання припинити дії, що є актом недобросовісної конкуренції, Київський апеляційний суд дійшов висновку, що вимоги позивача встановити, що дії відповідача не є актом недобросовісної конкуренції, не підвідомчі господарським судам, оскільки рішення даного спору віднесене до відання Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень [4].

Не слід забувати, що правовідносини між суб'єктами господарювання, якщо хоча б один із них посідає монопольне становище на ринку, регулюється нормами не лише цивільного, а й конкурентного законодавства. А це означає, що коли мова буде йти про такий різновид зловживання монопольним (домінуючим) становищем, як обумовлення укладення угод прийняттям суб'єктом господарювання додаткових зобов'язань, які за своєю природою або згідно з торговими та іншими чесними звичаями у підприємницькій діяльності не стосуються предмета договору, незалежно від того, чи врегулювали ці сторони розбіжності у господарському суді, орган Антимонопольного комітету України має право прийняти розпо-

рядження про початок розгляду справи та винести відповідне рішення. Причому, неперед'явлення контрагентом в господарський суд позову до монополіста про укладення з ним відповідного договору не є доказом відсутності в діях монополіста цього порушення конкурентного законодавства.

І насамкінець слід наголосити на тому, що захист прав суб'єктів господарювання як

учасників економічної конкуренції може здійснюватися як в судовій, так і в позасудовій формах. При цьому діяльність органів Антимонопольного комітету України поставлена під контроль судових органів, а право суб'єкта господарювання на звернення до суду за захистом своїх прав не може бути обмежено ні законом, ні іншим нормативно-правовим актом.

Література

1. Відомості Верховної Ради України.- 2006.- №15.- Ст.128
2. Вісник господарського судочинства. - 2001.- №2.- С.42.
3. Загітко О.П. Захист прав та інтересів господарюючих суб'єктів у системі права України // Вісник господарського судочинства. - 2001.- №4.- С.165.
4. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 15.07.2003р. у справі №12/257
5. Притика Д.М. Правові засади організації і діяльності органів господарської юрисдикції та шляхи їх удосконалення: Монографія.- К. Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.- С.69.

6. Саниахметова Н. О. Правовий захист підприємництва в Україні: Навч. Посібник.- К., 1999.- С.4
7. У вітчизняній юридичній літературі характеристика конкурентних відносин має місце в роботах, наприклад, таких авторів: Шуміло І.А. Відповідальність за порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Дис. на здобуття...к.ю.н. - Харків, 2001.-С.30-39; Беляневич О.А. Механізм правового регулювання відносин, що виникають у сфері конкуренції // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України.- 2003.- №3 (6).- С.28-30.

Н.Н.Корчак

Формы защиты прав и законных интересов участников экономической конкуренции по законодательству Украины.

В статье исследуются вопросы форм реализации защиты прав субъектов хозяйствования в контексте реализации отдельных норм конкурентного законодательства Украины и анализируется правовая природа отдельных актов органов Антимонопольного комитета Украины.